

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Л.М.Титаренко, кандидат економічних наук.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

© Титаренко Л.М., 2015.

Статтю отримано редакцією 28.09.2015 р.

Вступ. Промислове лідерство країни визначає майбутній розвиток національної економіки та розв'язує проблеми інтеграції у світовий ринок. Разом з тим на сьогодні в результаті невдало проведених змін в економічній моделі України промисловість продовжує втрачати свою базу майбутнього розвитку, що є досить істотним бар'єром на шляху становлення інноваційно оновленої, конкурентоспроможної економіки. Втрата державою промислового лідерства як на фоні інших видів діяльності, так і в глобальному сенсі складає серйозні труднощі в процесі подолання обмежень у модернізації економіки та формуванні технологічних проривів і посилення інтеграції у глобальну економіку.

Активізація інноваційної діяльності у промисловості України пов'язана також з необхідністю збереження і піднесення здатності населення до промислової діяльності за рахунок поліпшення рівня освіти, що є складовою забезпечення інноваційної діяльності. Це вимоги сучасної синергетичної моделі, що синхронізує економічне зростання та якість життя. Розв'язання цих проблем набуває особливої актуальності у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, імплементація якої потребує значних структурних змін у промисловості України.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідження в напрямках пошуку інноваційних пріоритетів промислового розвитку та визначення і розв'язання структурних проблем здійснюють відомі зарубіжні та українські вчені-економісти Дж. Сакс, Й. Шумпетер, С. Кузнець, А. Гальчинський, В. Геєць, Є. Савельєв, В. Куриляк, Л. Федулова і багато інших.

Учені вважають, що протягом усієї історії людства рушійною силою промислового розвитку були інновації. Науково-технічний прогрес є головним чинником тривалого зростання добробуту країни, а здатність держави до технологічних змін є визначальною ознакою конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному просторі. Науковці стверджують, що проведення економічних реформ потребує насамперед визначення моделі, за якою здійснюватиметься весь комплекс змін у промисловому секторі. Розвивається ідея переходу до моделі соціальної ринкової економіки. Але особливість української моделі полягає в тому, що умовою успішності реформ є підпорядкування інновацій розв'язанню двоєдиного завдання: з одного боку – це захист суверенітету і територіальної цілісності, з іншого – зростання економічного потенціалу й соціальних стандартів [1].

Водночас у сучасному світі розгортається чергова промислова революція. Характерним для неї є динамічне формування сітьового середовища, яке забезпечуватиме поглиблення взаємодії широких верств населення в глобальному світі та одночасне посилення на тій самій сітьовій основі горизонтальної взаємодії людей, що спричинятиме генерацію енергії [2]. Останнє, за визначенням Дж. Рифкіна, є третьою промисловою революцією, яка веде до зміни й енергетики, й економіки, й світу в цілому [3]. М. Кастельс акцентує увагу, вся сфера людського існування з середини 90-х років базується на владі інформації та технологічних інноваціях, швидкість появи яких збільшується з кожним місяцем [4].

Тому останнім часом усе більш актуальним є розподіл країн відповідно до технологічної ознаки. Згідно із цим, Дж. Сакс виділив три групи країн: технологічні новатори, технологічні послідовники та технологічні аутсайтери [5]. На жаль, у світі Україну сприймають лише як представницю останньої групи. Слід відзначити, що подібні низькотехнологічні виробництва

характеризується вкрай високими показниками ресурсо- й енерговитрат. До певного моменту ця ситуація була більш менш прийнятною, однак в умовах стрімкого зростання світових цін на енергоносії така економіка стає приреченою на збитковість.

Разом з тим світовий досвід показує, що будь-яка держава, в тому числі й Україна, може підвищити свою конкурентоспроможність і ввійти до складу технічно розвинених держав, як правило, у фазі кризи та зміни технологічних укладів.

Так, представники технократичної концепції обґрунтовують трансформацію сучасної економіки під впливом досягнень науково-технічної революції. С. Кузнець у роботі «Зростання і структурні зміни» («Growth and Structural Shifts») розглядає сучасне економічне зростання як поширення системи промислового виробництва, заснованого на зростаючому використанні науки, тобто організованій системі застосування знання. Сучасне економічне зростання досліджується з позицій розширення застосування науки в процесі виробництва й соціальної організації. Учений вважав, що знання втілюється в матеріальній і нематеріальній культурі, утворюючи достовірне, інструментальне або наукове знання [6].

Аналіз сучасних підходів дослідження механізмів соціально-економічної динаміки постіндустріального суспільства ґрунтується на таких принципах. По-перше, незворотний характер змін спрямований на постійне поліпшення кількісних і якісних характеристик функціонування економіки; по-друге, нелінійний характер еволюційних змін виявляється в тому, що різні галузі й підприємства мають різні темпи впровадження нової техніки та передових виробничих навичок. Поряд зі швидким поширенням нововведень і відповідною реконструкцією в певних сферах діяльності спостерігається повільний еволюційний технічний прогрес у багатьох інших сферах. У результаті в суспільстві виникає множинність критеріїв оцінювання необхідності змін, протиріччя між «традиціоналізмом» одних систем й «інноваційністю» інших, а загальні темпи його еволюції стають залежними від того, які погляди отримують панування в кожний період часу.

Використовуючи положення mainstream economics, необхідно зважати на те, що вони більшою мірою розраховані на особливості функціонування держав з розвинутою ринковою економікою. Звичайно мейнстрімна західноєвропейська економічна теорія розуміє і допускає плюралізм різних економічних моделей: слабкого, середнього та сильного втручання держави в економіку. Необхідне усвідомлення унікальності й особливості кожного національного успіху і неможливості прямого перенесення економічного успіху з однієї держави в іншу.

Трансформаційні процеси в Україні продемонстрували неадекватність перенесення механізмів управління і структури інститутів, рекомендованих аналітиками неокласичного і неоліберального напрямку. Результати такого реформування проявлялися у високих темпах інфляції, неефективній приватизації, монополізації економіки та соціальному розшаруванню населення. Тому деструктивні перетворення у вітчизняній промисловості засвідчують необхідність її подальшого розвитку на основі системної інноваційно орієнтованої стратегії. Водночас теоретико-методологічні засади пріоритетних напрямів розвитку промисловості України в умовах сучасних інтеграційних процесів потребують системної характеристики та аргументації.

Мета статті полягає у дослідженні проблем та пріоритетних напрямів реформування промисловості України.

Основний матеріал і результати. Важливою умовою інноваційного розвитку національної економіки та її інтеграції в європейський і світовий ринок є розроблення концепції структурної перебудови виробничого сектора, особливо в частині пріоритетних напрямів в умовах третьої промислової революції. На цій основі мають бути визначені стратегії та механізм інвестування для різних груп підприємств, масштаби, форми і методи державної підтримки, моделі організації виробничих структур з урахуванням тих умов, що реально склалися в сучасній економіці, у тому числі й інституціональних. У традиційній економіці носіями конкурентних переваг є великі виробничі комплекси. Великі корпорації, що мають науково-технічний потенціал, можливості мобілізації ресурсів і ефективної інтеграції у світові господарчі зв'язки, виступають основою підйому та прискореного розвитку економіки. Підприємства дрібного бізнесу, що мають, поза сумнівом, велике значення для функціонування ринкової економіки, нині характеризуються вкрай низьким технічним рівнем і відсутністю

інвестиційних ресурсів, що викликає необхідність пошуку їх місця в ланцюжках великих структур.

Світова економіка XXI століття складається з багатонаціональних корпорацій разом з підпорядкованою їм мережею підприємств малого та середнього бізнесу. Вищий ярус науки та технологій, що керує всім технологічним розвитком, сконцентрований головним чином у США, Західній Європі та Японії, де в економіці переважає V і VI технологічні уклади (табл.1).

Таблиця 1

Частка технологічних укладів в економіці держав

Країни	III техноуклад	IV техноуклад	V техноуклад	VI техноуклад
США	–	20%	70%	10%
Країни ЄС (Австрія, Великобританія, Франція, Німеччина)	8%	25%	60%	7%
Україна	57,9%	38%	4%	0,1%

Складено автором на основі джерел [3, 7]

Економіка V технологічного укладу базується на досягненні у сфері мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, нових видів енергії, матеріалів, освоєння космічного простору. Відбувається перехід до об'єднання в єдину мережу великих і дрібних компаній, поєднання електронною мережею на основі Інтернету. У результаті формується тісна взаємодія в галузі технологій, контролю якості продукції, планування інвестицій. Основним фактором виступають мікроелектронні компоненти, які забезпечують індивідуалізацію виробництва і споживання, підвищують гнучкість та динаміку виробництва.

Основним фактором VI технологічного укладу є нанотехнології, клітинні технології, що призводить до суттєвого зниження матеріалоемкості й енергоємності виробництва, можливості конструювання механізмів із попередньо заданими властивостями.

На жаль, в Україні панує виробництво продукції III технологічного укладу, а саме: чорна металургія, електротехнічне та важке машинобудування, електроенергетика, неорганічна хімія. Аналіз структури ВВП та обсягів реалізованої промислової продукції України дає можливість зробити висновок, що відтворення III технологічного укладу в Україні складає приблизно 57,9% виробленої продукції (табл.1). Крім того, домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно належать до ненаукоємних: добувна і паливна. У розвинутих країнах домінування III технологічного укладу приходилося на 1950 – 1960 роки [3]. Отже, очевидно, що пріоритети, котрі фактично сформувався в Україні в останні десятиліття, не відповідають тим, що поширені у світі.

Продукція IV технологічного укладу, до якої належать автомобілебудування, кольорова металургія, виробництво товарів тривалого використання, органічна хімія, виробництво і переробка нафти, складає приблизно 35% виробленої в Україні продукції. Тоді як випуск національної продукції, що відповідає V і VI технологічним укладам – близько 4% і всього лише 0,1%. Водночас за показником фінансування науково-технічних розробок майже 70% коштів поглинає IV і лише 23% V технологічні уклади [7].

Разом із тим в Україні недостатній рівень активності в реалізації конкурентних переваг, які базуються на використанні високотехнологічних розробок, що призводить до ризикованості капіталовкладень у цю сферу та гальмує спрямування грошових потоків. Відповідно деструктивні зміни структури виробництва призводять до деградації технологічної структури діючих підприємств. У цьому ж напрямі діє недосконалість законодавчого механізму захисту інтелектуальної власності та об'єктивної інформації про наявний інтелектуальний потенціал країни.

За даними останнього звіту Світового економічного форуму про Глобальну конкурентоспроможність 2014 – 2015 рр., Україна піднялася на 8 позицій і посіла 76-те місце серед 144-х країн. Швейцарія вже шостий рік поспіль очолює рейтинг. Сінгапур залишився на 2-му місці, США піднялися до 3-ї позиції. До першої п'ятірки також увійшли Фінляндія та

Німеччина. За під індексом «Технологічна готовність» у 2014 – 2015 рр. Україна розташувалася на 85-му місці рейтингу проти 94-го минулого року [8].

У 2014 році інноваційну діяльність у промисловості здійснювали 1609 підприємств, що становило 16,1% від загальної кількості промислових підприємств. Із них 1208, або 75,1%, були успішними новаторами: впроваджував у виробництво нову продукцію та інноваційні процеси. Найвищі значення інноваційної активності підприємств зафіксовано у: виробництві повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування (56,7%), виробництві зброї та боєприпасів (50,0%), виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (38,2%). Але найбільшу кількість інноваційно активних підприємств у 2014 році зосереджено, як у 2013 році, у низькотехнологічному секторі – 780 одиниць [8].

Національна економіка як в 90-х роках минулого століття, так і 2015 року суттєво залежить від кам'яновугільних та залізрудних виробництв Донбасу і Криворіжжя. Тому при визначенні пріоритетів структурних змін необхідно враховувати специфіку економіки країни, стан її розвитку, а також тактичні та стратегічні цілі. Наразі, вибираючи мету структурної політики, необхідно зважати на конкретний розклад політичних сил, які вимагають підтримати певні сфери і галузі економіки, та необхідність реагування на найбільші диспропорції, що істотно порушують процес суспільного відтворення.

Внутрішні політичні та економічні потрясіння, анексія Криму та військові дії на Донбасі поширилися на більшість секторів вітчизняної економіки. Унаслідок цього поглиблюються існуючі диспропорції, прискорюються падіння ВВП, скорочення обсягів промислового виробництва, виконаних будівельних робіт, зовнішньої торгівлі, зниження обсягів освоєння капітальних інвестицій тощо.

Скорочення промислового виробництва, розпочате наприкінці 2012 р., поглибилось поточного року з огляду на зупинку промислових потужностей Луганської та Донецької областей та втрату російського ринку збуту. Темпи падіння промислового виробництва за шість місяців 2015 року становили понад 20% [9].

Залежність країни від імпорту енергоносіїв змушує підприємств переходити до режиму жорсткої економії, що значним чином позначається на обсягах виробництва та процесах його інноваційного розвитку. Зокрема, для хімічної промисловості дефіцит газу й зростання цін на нього, а також падіння світових цін на аміак та азотні добрива є передумовами згорання виробництва або переведення підприємств на менш інтенсивне використання потужностей. Це позначиться не лише на зменшенні бюджетних і валютних надходжень, а й на підвищенні рівня безробіття, що негативно вплине на рівень економічного зростання у короткостроковій перспективі.

Аналітики вбачають оптимістичний сценарій розвитку після закінчення воєнних дій на Сході та відновлення припливу інвестиційних ресурсів для відбудови зруйнованих підприємств із застосуванням новітніх технологій, а отже, і збільшення випуску конкурентоспроможної високотехнологічної продукції. Разом з тим такого прогресу можна досягти лише у середньостроковій перспективі за умов реалізації задекларованих структурних реформ.

Додатковим фактором гальмування економічного розвитку України є вплив інвестиційних капіталів. Зважаючи на відсутність гарантій безпеки для інвестора та високий ступінь ризику, спостерігається світова тенденція скорочення банківського кредитування. Стандарти кредитування формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, які для України в 2014 – 2015 рр. украй негативні. Масовий вплив депозитів (у першому півріччі 2014 р. вплив депозитів резидентів склав 39 млрд грн порівняно з аналогічним періодом 2013 року), значні внутрішні дисбаланси банківських установ та ускладнений доступ до світових фінансових ринків не дозволяють прогнозувати зниження ставок по кредитах та їх доступності для малого та середнього бізнесу. Це призвело до значного спаду виробництва в будівельній галузі у 2015 році.

Негативно впливає на стан промислового виробництва і вимушена мілітаризація економіки. У цілому 2015 року на сектор безпеки буде спрямовано понад 80 млрд грн. Ці видатки становитимуть майже 16% загальних видатків бюджету та близько 5% ВВП країни [9]. Попри те, що ці ресурси спрямовуватимуться не лише для стримування поточних загроз, а й для розвитку оборонного виробництва, зберігається небезпека поглиблення дисбалансу

співвідношення військового та цивільного секторів економіки. Переорієнтація ресурсів на оборонні потреби зумовлює ризики обмеження джерел розвитку інших сегментів економіки. А отже, спрямування значних фінансових, матеріально-технічних і людських ресурсів у сектор безпеки має узгоджуватись із стратегією розвитку цивільної економіки.

Такий стан національної економіки вимагає належної системи науково-технологічного прогнозування в державі, чіткого дотримання для потреб інноваційного розвитку норм вітчизняного законодавства, узгодженості науково-технічної, бюджетно-фінансової, грошово-кредитної, промислової та зовнішньоторговельної політики.

Для переходу національної економіки до інноваційного економічного зростання необхідно на рівні державної економічної політики закласти майбутню структуру промислового виробництва з домінуванням V технологічного укладу. Водночас інтенсифікувати процеси модернізації традиційних секторів промисловості. Джерело конкурентних переваг – ще не реалізовані можливості III та IV технологічних укладів: автомобілебудування, точного приладобудування, кольорової металургії, нафтопереробки, полімерних матеріалів.

Драйвером економічного зростання може стати аграрний сектор з огляду на перспективи розширення експортної географії збуту продукції. Завдяки відкриттю європейського ринку для українських товарів і скасуванню ввізних мит можна очікувати зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції до ЄС.

Суттєве значення мають організаційні технології розроблення програм, зокрема врахування співвідношення політичних сил, вивчення досвіду інших країн, організація та проведення експериментів. Використанню інновації передують процес одержання науково-технічної інформації, знань, котрі формалізуються у вигляді ідей, уявлень. Тому державні замовлення на проведення НДДКР необхідно розміщувати не тільки в державних науково-дослідних установах, лабораторіях і університетах, але й у компаніях приватного сектора, що фактично дозволяє вбудовувати ринковий механізм у реалізацію державних програм. Основними формами розміщення замовлень є проекти та контракти, одержання яких будь-якою компанією розглядається як привабливий, престижний і дохідний бізнес, поєднаний до того ж з одержанням певних пільг і преференцій.

Збільшення витрати на НДДКР до 4% ВВП 2015 року поступово сприятиме відновленню мережі науково-дослідних установ у державному секторі та створенню – в корпоративному, функціонуванню спеціалізованих організацій підтримки інновацій – технопарків, технологічних фірм, кластерних підприємств. Прогрес у відчутному збільшенні ВВП можливий лише на новій технологічній основі, розвантаженні ключових дисбалансів та досягненні інклюзивного розвитку – підвищення рівня доходів для всіх категорій населення.

Висновки. Україна потребує невідкладної реалізації принципово нової економічної моделі розвитку, каталізатором якої можна розглядати сучасну кризу. Має бути застосована комплексна ревізія й сформовані плани консервації технологічних процесів та виробничих фондів, модернізувати які не має економічного сенсу. Для переходу до інноваційного економічного зростання необхідно на рівні державної економічної політики закласти майбутню структуру промислового виробництва з домінуванням V і розвитком VI технологічного укладу.

Доцільним є створення інститутів третьої промислової революції, які можуть сприяти стрімкому підвищенню кількості та якості розробок у технологічній сфері. Це технологічні кластери в містах з потужною інженерно-технологічною освітньою базою, Національна венчурна системи фінансування молодих технологічних стартап-компаній.

Принциповим є розширення міжнародного співробітництва України для підвищення рівня інноваційності шляхом залучення іноземного технологічного та інноваційного капіталу. Підготовка національних проектів для співробітництва з іноземними компаніями для локалізації нових виробництв в Україні; реструктуризація експорту на основі збільшення частки й обсягів середньо- та високотехнологічного сегменту. Слід урахувати динамічний розвиток оборонно-промислового комплексу України, який поєднує інтелектуальний потенціал і унікальні виробничі потужності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савельєв В.Є. Пріоритети у формуванні української економіки / В.Є. Савельєв, Є.В. Куриляк // Економіка України. – 2015. – № 9. – С. 5 – 17.
2. Геєць В.М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України / В.М.Геєць // Економіка України. – 2014. – № 12. – С. 4 – 19.
3. The Third Industrial Revolution: How Lateral Power Is Transforming Energy, the Economy, and the World. – N.Y.: St. Martin's Press, 2011. – 304 p. – ISBN 978-0-230-11521-7.
4. Manuel Castells Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I-III. Oxford: Blackwell Publishers, 1996 – 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Polit/kastel/intro.php>
5. Сакс Дж. Макроекономіка та глобальна економіка (Macroeconomics in the Global Economy). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.people.su/ua/97311>.
6. Кузнець С. Економічне зростання націй: сукупний випуск і виробнича структура (Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure, 1971) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.quickwiki.com/uk>
7. Огляд актуальної наукової дискусії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analtic/index.php?ELEMENT_ID=27945.
8. The Global Competitiveness Report 2014 – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015>
9. Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014 – 2015 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1635/>
10. Кіндзерський Ю.В. До засад стратегії та політики розвитку промисловості / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України. – 2013. – № 4. С. 24 – 40.
11. Теорія економічного зростання: нобелівський аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.peoples.ru/finans/undertake/nobel/index2.html>

УДК 338.23: 316

Титаренко Любов Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Проблеми та пріоритети розвитку промисловості України.** Розглянуто сучасний стан і перспективи розвитку промисловості України. Установлено основні причини й наслідки низької інноваційної активності в промисловому секторі. Обґрунтовано необхідність розроблення та реалізації стратегії, за якою можливий весь комплекс змін інноваційного розвитку вітчизняної промисловості.

Ключові слова: промисловість, інноваційний розвиток, промислове лідерство, промислова революція, технологічний уклад, стратегія інноваційного розвитку.

УДК 338.23: 316

Титаренко Любовь Михайловна, кандидат экономических наук, доцент. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Проблемы и приоритеты развития промышленности Украины.** Рассмотрено современное состояние и перспективы развития промышленности Украины. Установлены основные причины и последствия низкой инновационной активности в промышленном секторе. Обоснована необходимость разработки и реализации стратегии, по которой возможен весь комплекс изменений инновационного развития отечественной промышленности.

Ключевые слова: промышленность, инновационное развитие, промышленное лидерство, промышленная революция, технологический уклад, стратегия инновационного развития.

UDC 338.23: 316

Titarenko L.M., PhD, Associate Professor, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Problems and priorities of industrial development in Ukraine.** The current state and prospects of of industrial development in Ukraine are considered. The main causes and consequences of low innovation activity in the industrial sector are detected. The necessity of developing and implementing the strategy, according to which the whole possible range of innovative development changes in the national industry is substantiated.

Keywords: industry, innovation development, industrial leadership, industrial revolution, technological structure, strategy of innovative development.